

ličit donekle od drugih južnoslovenskih naroda, naravno, uz brojne srodnosti sa njima». Simplifikovana komparacija crnogorskih s kavkaskim i jermenskim narodnim običajima, odvela je autora »O etnogenesi Crnogoraca« do zaključka o srodnosti Crnogoraca s kavkaskim narodima, ali ne i sa srpskim narodom, jer, ne zaboravimo, Kulišićeva osnovna teza sadrži se u tome da su Crnogorci Sloveni, ali ne i Srbi. Prenaglašavajući etničku samosvojnost crnogorske nacije, negirajući značaj etničkih veza, ne prezraćujući od prekrajanja migracionih puteva i iznošenja netačnih lingvističkih argumenata, Kulišićeva knjiga je primer kako ne treba pristupiti proučavanju etničke prošlosti jednog naroda, pa zato ovaj naučni i izdavački promašaj treba zapamtitи, u tom smislu, kao opomenu da slična istraživanja ubuduće treba obavljati, pre svega, naučno savesnije.

DUBRAVKO ŠKILJAN: POGLED U LINGVISTIKU,

Školska knjiga, Zagreb 1980.

Piše: Josip Lisac

Razvoj lingvistike nesumnjivo je u našem stoljeću izvanredno brz i uzbudljiv, a čini mi se neospornom i svijest — u Jugoslaviji posljednjih desetljeća sve prisutnija — o tome što je ta znanost, ta teoretska disciplina, metodološki izrazito zahtjevana. Boljem razumijevanju jezične pojave pridonosi je niz činilaca, s tim da su publikacije — knjige i časopisi — bile veoma važne i bitno su utjecale na prevladavanje naše lingvističke zastalosti. Ne bismo ovom prilikom spominjali sve ili većinu časopisa i knjiga čija je uloga bila znatna, samo bismo napomenuli da je prevođenje važnih stranih djela zadnjih godina u priličnoj ekspanziji, a među domaćim autorima već su deset godina nezaobilazni prilozi mladog lingvista Dubravka Škiljana, docenta na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, koji je, osim tekstova u časopisima, tiskao i skripta *Osnove semiologije komunikacije* (1979), te knjige *Dinamika jezičnih struktura* (1976), *Govor realnosti i realnost jezika* (1978) i *Pogled u lingvistiku* (1980).

Škiljanov *Pogled u lingvistiku* višestruko je dobrodošla knjiga, a naročito je važno što takvog izdanja dosad nismo imali. Taj »lingvistički priručnik višestruke namjene«, kako ga je u uvodnoj »Upitu čitaocima« nazvao autor, mogu u ruke uzeti i pročitati, odnosno pročitavati, brojni zainteresirani, kako početnici tako i stručnjaci, i to raznih struka.

Knjiga *Pogled u lingvistiku* sastavljena je od trinaest poglavlja, a na relativno neveliku prostoru u tom je priručniku, pretežno rječničkoga karaktera, spomenuto ukupno oko 2000 »najosnovnijih lingvističkih podataka«. Doduše, autor spominje »oko 1800 najosnovnijih lingvističkih podataka«, ali taj broj zazuđuje već ako citiramo njegovu rečenicu u cjelini: »Da bi se uvidio ovaj 'latentni' rječnički karakter priručnika, treba na glasiti da se u njemu na samo 230 stranica nalazi spomenuto više od 1100 pojmove, oko 200 lingvista i škola, više od 550 jezika svijeta, pedesetak pisama, dokle ukupno oko 1800 najosnovnijih lingvističkih podataka.« Nakon piščeva izlaganja slijedi veoma uspješno organizirana »Bibliografija«. Naime, najprije se bibliografske jedinice (u njima su navedene knjige tiskane na standardnoj novčotokavštini, te na raznim stranim jezicima) navode abecednim redom, a zatim su na zgodan način raspoređene po poglavlјjima. Slijede tri upravo dragocjena indeksa: »Indeks imena, lingvističkih škola, pravaca i razdoblja«, »Indeks pojmove i tema«, te »Indeks jezika i pisama«. I u tekstu i u indeksima grafičko je isticanje provedeno veoma funkcionalno. I na kraju knjige, prije »Sadržaja«, nalazimo »Analitički sadržaji«, koji također može biti vrlo koristan, budući da zanimanje nekih čitatelja može biti usmjereno samo na pojedina obrađena pitanja.

Držim da je taj Škiljanov lingvistički leksikon dobro i metodološki darovito strukturiran, a pri tomu ponavljaše mislim na uspješno organiziranje u sadržajne cjeline, bez vođenja računa o alfabetском redoslijedu. Pisan je pristupačno, ali to ipak ne mora značiti da će problematika biti lako shvatljiva slabo upućenu ili nepažljivu čitatelju. Navedeni primjeri zaista su dobri, iako ih, razumije se, u ovaku djelu ne može biti mnogo.

Uvodno poglavlje sadrži »polazne definicije« (definicije lingvistike, jezične djelatnosti, jezika, govora itd.). Treba reći da je Škiljan pišući leksikon dečista »unosio lični pristup i vlastitu interpretaciju«, da je pokazao umještost sažetog objašnjavanja lingvističkih podataka i konciznog definiranja. To, svakako, ne znači da se stanovitom broju definicija ne bi mogle davati primjedbe.

Drugo poglavlje, »Jezici i pisma svijeta«, sigurno je bilo teško sastaviti, a čitateljima će biti naročito korisno. Ujedno, to bi poglavlje za eventualno drugo izdanje knjige trebalo vrlo temeljito popraviti. Čini mi se da je upravo tu trebalo razliko-

vati dvije vrste idioma, »organske« i »anorganske«, i jasno razlikovati dijasistem s rangom jezika (jezik-dijasistem) od standardnog jezika. Kao slavist, dat ču koju napomenu u vezi s obradom slavenskih jezika. Tako bi bilo znatno bolje da je umjesto termina staroslovenski uporabljen termin starocrvenoslovenski jezik. Rusinski jezik, koji bi se uvjetno mogao zvati standardnim, ne treba identificirati s ukrajinskim, a kašupski je poseban jezik-dijasistem, ali Kašubi govore poljskim standardnim jezikom. Sto se Lužičkih Srba tiče, svakako bi bilo bolje govoriti o dvama jezicima-dijasistemima i o dvama standardnim jezicima (donjolužičkosrpski, gornjolužičkosrpski). Prilagođavanje slavenskim jezičnim kategorijama, tj. razlikovanje dijalekti i narječja (= skupina dijalekata) bilo bi plodno, a hrvatskosrpski jezik-dijasistem danas se češće dijeli na četiri nego na tri narječja. Nekad su tako radili Rešetar i Maretić, a danas o četiri narječja govore P. Ivić, D. Brozović, M. Moguš i drugi. Ponavljam, to će poglavje mnogim čitateljima izvanredno koristiti, pa bi ga i zbog toga, unatoč nesumnjivim poteškoćama, trebalo dotjerati.

»Savremena lingvistička teorija i njezini pojmovi« najopširnije je poglavje, a mislim da je također i najkvalitetnije. Riječ je tu o problematici kojom se je Škiljan mnogo znanstveno bavio i koju je izvanredno izložio. Daljnja dva poglavlja obrađuju fonologiju i morfologiju, a »Sintaksa« i osobito »Semantika«, »Semiologija«, te »Komunikacija i društvo«, odjeljci su u kojima se autor ne predstavlja samo kao dobar znalač, nego i kao stvaralač kojem je osobito stalo do utiranja novih putova u razvoju nauke. Preostaje još da spomenemo obradbu poglavlja o jezičnoj raznolikosti, jezičnoj srodnosti, komparativnoj metodi i o formalizacijama u lingvistici.

U cjelini, knjiga *Pogled u lingvistiku* rezultat je znatnoga autorova npora. Koliko mogu procijeniti, mislim da je autorov sustavni pogled na lingvističke probleme dao zaokruženu cjelinu. Djelo će zainteresirani s užitkom čitati, djelomice možda i zato što ono na svojevrstan način govori »o uzavrelosti lingvističkog trenutka«.

DR RADIVOJ KVAŠČEV: »SPOSOBNOSTI ZA UČENJE I LIČNOST«, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1980.

Piše: Jelena Stakić

Kao prva knjiga novopokrenute biblioteke »Psihologija i vaspitanje« pojavilo se delo dr Radivoja Kvaščeva »Sposobnosti za učenje i ličnost«. Pošto je reč i o izuzetnom delu i izuzetnom autoru, osvrnimo se, ukratko, na dosadašnje njegove knjige.

Radivoj Kvaščev je profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu, za predmet pedagoška psihologija, i priležni istraživač psihologije stvaralaštva i procesa učenja. On nastoji da otkrije što više veza između stvaralačkog ponašanja i pojedinih odlika ličnosti, kako bi našao, proverio, i usavršio što više načina na koje će pojedinac moći da razvije ono stvaralačko u sebi, ili da razbijje ono što tome pričinjava smetnje. Naslovi njegovih knjiga najbolje govore o usmerenosti ovog pisca: »Razvijanje kritičkog mišljenja učenika« (doktorska teza), »Razvijanje stvaralačkih sposobnosti kod učenika«, »Razvijanje kreativnog ponašanja ličnosti« (nagrada 1975. nagradom »Borislav Stevanović«), koju Društvo psihologa Srbije svake godine dodeljuje delu koje je dalo najveći doprinos psihologiji kao nauci; u toj knjizi je Kvaščev nastojao da iznađe uslove u kojima već poznate i uhodane aktivnosti neće uticati na to da se neke nove aktivnosti slabije izvode, kao i uslove da se učesnici osposebile da, dok rešavaju probleme, menjaju usmerenost mišljenja i tako dolaze do novih rešenja); sledi »Podsticanje i sputavanje stvaralačkog ponašanja ličnosti«, gde su izneti vrlo ohrabrujući nalazi višegodišnjeg autorovog istraživanja s učenicima zrenjaninske gimnazije: ti rezultati potvrđuju da je pod uticajem posebno razrađenog sistema vežbanja moguće uticati na razvoj opšte sheme stvaralačkog procesa pojedinca. Osim toga, otkriven je i niz veza između inteligencije, socijalne inteligencije i crta ličnosti s jedne strane, i ispoljavanja stvaralačke aktivnosti, odnosno njenog odsustva, s druge.

Svakom novom knjigom, svakim novim istraživanjem, Kvaščev se trudi da opovrgne uvreženo shvatanje da neko ili ima stvaralačke sposobnosti, ili ih nema, i da dokaže da se u tom pogledu mnoge granice daju prevazići. Ovu tezu posebno je razradio u popularno napisanoj knjizi »Kako razviti stvaralačke sposobnosti« (BIGZ, 1978). Pored knjige »Modeliranje procesa učenja«, posebno treba istaći Kvaščevljevo obuhvatno teorijsko delo »Psihologija stvaralaštva«, u kojem su objašnjeni osnovni pojmovi, izložene glavne teorije sposobnosti i stvaralaštva, opisani psihioloski mehanizmi stvaralačkog procesa, analiziran odnos kreativnosti i inteligencije, dati kriterijumi stvaralaštva, obradena sprega imaginacija—učenje—stvaralaštvo i razloženi teorijski principi i sistemi razvijanja stvaralaštva.

U najnovijoj knjizi Radivoja Kvaščeva »Sposobnosti za učenje i ličnost« podrobitno se raspravlja o identifikovanju sposobnosti za učenje, o psihološkoj prirodi tih sposobnosti, njihovom odnosu s inteligencijom. U prvom delu knjige, posle uvoda, govori se o psihološkoj prirodi sposobnosti za učenje, o učenju putem otkrića (što je ključni pojam ovog Kvaščevljevog rada), najvažnijim eksperimentalnim studijama iz oblasti takvog učenja i psihološkim osnovama za takvo učenje. U drugom delu dati su rezultati autorovog eksperimentalnog istraživanja (na prvom mestu je poglavje »Uticaj učenja putem otkrića na razvijanje sposobnosti učenja ispitanika«), u trećem delu su opširno izloženi zaključci istraživanja i navedena je literatura, a u četvrtom su dati prilozi.

Šta je učenje putem otkrića? Operacije na kojima se takvo učenje temelji jesu: razumevanje činjenica (kognicija), upamćivanje naučnih činjenica (pamćenje), stvaranje novih ideja na temelju datih podataka i nalaženje novih načina da se reše problemi (konvergentno mišljenje), stvaranje novih ideja na temelju datih podataka, uz menjanje značenja datih činjenica i nalaženje novih značenja (divergentno mišljenje), i kritičko preispitivanje valjanosti i tačnosti činjenica (evaluacija).

Učenje putem otkrića (ne treba valjda ni isticati koliko je ono superiornije u odnosu na i danas preovlađujuće »bubanje«) može se naučiti, tvrdi Kvaščev, i taj će proces biti praćen razvojem nekih sposobnosti i osobina koje učenicima mogu biti samo od najveće moguće koristi. Da bi to i dokazao i pokazao, sproveo je istraživanje s osam stotina učenika srednje škole, podelivši ih u eksperimentalnu grupu (koja je uvežbavana da uči putem otkrića) i kontrolnu (koja nije imala povlasticu da bude tako uvežbavana). Odabранe su četiri oblasti učenja: matematika, fizika, psihologija i logika.

Nalazi su pokazali da su učenici iz eksperimentalne grupe, po završenom eksperimentu (pre toga su bili »ujednačeni« po sposobnostima i uspehu koliko je to bilo moguće) u mnogo čemu bili ispred učenika iz kontrolne grupe: bolje su rešavali sve testove za merenje psiholoških sposobnosti učenja, imali su razvijenu sposobnost rezonovanja i kreativnog prilagodavanja informacija, kako iz oblasti psihologije, tako i iz oblasti logike. Slično je bilo i s matematikom i fizikom.

Kvaščev smatra da se ovi nalazi samo delimično mogu objasniti inteligencijom učenika, budući da su identifikovane sposobnosti za učenje nezavisne od inteligencije. No, nipošto se ne smiju zaobići oni nalazi njegovog istraživanja koji govore o tome da su se među članovima eksperimentalne grupe, više nego među članovima kontrolne, razvile takve osobine ličnosti kao što su: emotivna stabilnost i zrelost, snažno ja, nezavisnost u mišljenju, pouzdanje u vlastite sposobnosti, visok stupanj prilagodljivosti, samosvest, ozbiljnost, prihvatanje moralnih normi. Koje će se osobine ličnosti razviti zavisi i od toga koje se sposobnosti za učenje najviše razvijaju, tokom eksperimenta, kod svakog pojedinca.

»Knjiga dr Radivoja Kvaščeva ima mnogo stranica. No, mnogo je na njima i rečeno, veoma često suviše zgušnuto, na suviše malo prostora. Dužina dolazi usled mnogih ideja i rezultata koje je autor želeo da saopšti čitaocu... Rezultati do kojih je autor došao u svom originalnom istraživanju su značajni i optimistički« — napisao je dr Slavoljub Radonjić u svojoj recenziji za ovu knjigu.

Možemo samo da se složimo s njegovom ocenom, ali i da dodamo nešto što je više predlog no zamerka: ovako značajna razmatranja i ovako značajni nalazi zasluguju da se s njima upozna što više vaspitača, nastavnika, roditelja. A da bi oni to mogli, neophodno im je ponuditi jednu sažetu, pregledniju i popularnije napisanu knjigu.

VANJA KRALJEVIĆ: »ANTONIO GRAMŠI — ŽIVOT I DELO«, »Slovo ljubve«,

Beograd 1980.

Piše: Braco P. Kovačević

Knjiga Vanje Kraljevića »Antonio Gramši — život i delo« veoma jednostavno, popularno prikazuje život i revolucionarnu aktivnost istaknutog italijanskog intelektualca, marksističkog mislioca i saosnivača Komunističke partije Italije. Podijeljena je u dvanaest dijelova koji, prema autoru knjige, prikazuju i glavne momente, periode Gramšijevog djelovanja, počev od rođenja u Alesu (22. 1. 1891) i djetinjstva na ostrvu Sardiniji pa do smrti (27. 4. 1937) na klinici »Kvisisana« u Rimu.

Rođen u siromašnoj, činovničkoj porodici, koja je često bila lišena osnovnih sredstava za život, Gramši je veoma rano uočio socijalne nepravde kapitalističkog sistema. Počeo je raditi, kao što je to i uobičajeno za građansko društvo, veoma rano napunivši tek prvu deceniju života. »Počeo sam raditi, piše Gramši u svome pismu Tatjani Šuht, 2. oktobra 1932. godine, u jedanaestog godini, zaradujući punih devet lira mjesечно (to je, uostalom, značilo jedan kilogram kruha na dan), za deset sati

rada na dan, uključivši nedjelu ujutro, i živio sam premještajući registre što su bili teži od mene i mnoge sam noći kriomice proplakao, jer me je bilo čitavo tijelo.«

Dobro uočivši društvenu diferencijaciju, Gramši još nije znao za prirodu i suštinu klasnog antagonizma kapitalističkog društva. Osjećao je instinkтивnu pobunu protiv bogatih, ali ideje o uzrocima stvarnog stanja siromaštva i bijede Sardinaca još su mu bile maglovite. Prelaz od egzistencije imantanog mu klasnog instinktiviteta ka formiranju i ubličavanju klasne svijesti dogodiće se djelimično u vrijeme gimnazijskih dana, kada se susreće sa socijalističkim idejama i nekim djelima Karla Marks-a, a u potpunosti u vrijeme studija u Torinu — velikom industrijskom i metalском centru s razvijenom radničkom klasiom i univerzitetom na kojem su naučni kadar predstavljali istaknuti intelektualci: M. Bertoli, U. Kozmo, F. Rufini.

Na Torinskom univerzitetu Gramši je svoju intelektualnu znatitelju pretvorio u vispreno studiranje istorije Italije i marksističke baštine. Analizirajući osnovne marksističke koncepte, Gramši je došao u mogućnost da ih komparira s praksom radničkog pokreta. U tim godinama radnički štrajkovi trajali su u Torinu i po nekoliko mjeseci, tako da je neposredno uvidio sve one nedake s kojima se suočava proletarijat. Time se njegovo studiranje pretvorilo u pristupanje revolucionarnoj »školi torinskog proletarijata«. Ono će posebno doći do izražaja kasnije, u periodu 1919-1920, tzv. »crvenom dvogodištu«, pokretu radničkih fabričkih savjeta.

Pokret fabričkih savjeta nastao je kao posledica radničkih nezadovoljstava, a pod uticajem Lenjinovog Oktobra. »Raditi kao u Rusiji, postalo je geslo torinskog proletarijata. Pod Gramšijevim rukovodstvom stvoren je 1. 5. 1919. godine išt »L'Ordine Nuovo« (»Novi poredak«), kao organ fabričkih savjeta. Septembra 1919. godine izabran je i prvi savjet u jednom pogonu automobilске industrije FIAT. Pokret se širio tako da je početkom 1920. godine bilo stotinu pedeset hiljada radnika organizovano u fabričke savjete.

Teorijsku osnovu pokreta fabričkih savjeta dao je Antonio Gramši. On je u savjetima video klasnu instituciju organizovanu radničke klase u vladajuću; sredstvo prevladavanja industrijske demokratije u organizaciju države. Fabrički savjet trebao je da bude sredstvo emancipacije radničke klase.

Pokret radničkih savjeta djelovao je u uslovima nedostatka proleterske partije. Nedovoljno snažan u borbi protiv klase kapitalista i reformizma u sindikalnoj organizaciji i Socijalističkoj partiji Italije, ograničen na manje geografsko područje, pokret je doživio poraz.

Odvajanjem revolucionarne frakcije od Socijalističke partije, stvorena je 1921. godine Komunistička partija Italije. Postavivši za svoga sekretara Amadea Bordigui, zapala je u teškoće koje sa sobom nose dogmatizam i sektaštvom. Na svom Drugom kongresu u Rimu, marta 1922. godine, odredila je da jedan od njegovih predstavnika u Izvršnom komitetu Komunističke internacionale u Moskvi bude i Gramši. IKKI u 1923. godini svoju aktivnost okreće ka uništavanju bordigijanstva u KPI, što je u suštini značilo povjerenje Gramšijevom rukovodjenju Partijom, što će i formalno biti određeno na zasjedanju CK KPI 13. i 14. avgusta 1924. godine. Tako je period Gramšijevje borbė protiv bordigianstva, koje je snažno pustilo korijene u razgranatom stablu KPI, bio povezan s borbom protiv fašizma. Godine 1924. Gramši je kao predstavnik KPI izabran za poslanika, što je iskoristio (doista, s tribina parlamenta samo jedanput) za raspravljavanje fašizma kao represivnog kontrarevolucionarnog pokreta.

Cjelokupna revolucionarna i teorijska djelatnost Antonija Gramšija doprinijela je njegovom hapšenju (8. 11. 1926) i konfiranju. Presuda fašističkog suda glasila je na 20 godina, 4 mjeseca i 5 dana zatvora. Fašistički sudija Izgro, koji se jedino tada (neslavno) i proslavio, izjavio je: »Mi smo dužni slijedećih dvadeset godina lišiti funkcionsanje ovom mozgu«. Naravno, sudija nije znao da pored političko-praktičke klasne borbe implicira i teorijsko-intelektualnu. Gramši je u zatvoru nastavio svoj otpor prema fašizmu. Na sudu je još izjavio: »Vi ćete Italiju privesti k propasti, mi, komunisti ćemo je spasavati«. U zatvoru je svoj doprinos »spasavanju« da u teorijskom pogledu. Snažno je radio na teorijskoj razradi osnovnih postavki marksističke teorije. Ali, u neravnopravnoj borbi podlegao je u svojoj 47. godini. Iza sebe je ostavio više hiljada stranica teksta koji se danas ubraja u jednu od najdragocenijih kulturnih i intelektualnih ostvrtina jednog od marksističkih teoretičara.

Svojom knjigom »Antonio Gramši — život i delo« Vanja Kraljević dao je još jedan povod da se šira društvena javnost upozna, prije svega, s praktičkim, političkim doprinosom italijanskog revolucionara i marksističkog teoretičara. Ono što posebno treba istaći jeste činjenica da monografija o Gramšiju obiluje iscrpnim empirijskom gradom čije je navođenje neophodno za upotpunjavanje slike o društveno-političkim okolnostima u kojima je revolucionar živio i djelovao. Jedino što se autoru može prigovoriti je to što u tehnički citiranju nije navodio i stranice izvora na koje se posuđeni fragmenti odnose, kako bi ova knjiga imala kvalitet više. Ali, ova primjedba nipošto ne umanjuje značaj i njenu punu vrijednost. Knjiga je pisana iz pera ne naučnog radnika već istaknutog novinara i njena popularno prikazana sadržina namijenjena je prije svega široj čitalačkoj publici.